

عنوان نشست: راهکارهای قرآنی - عترتی مقابله با مفاسد اقتصادی

شناسنامه نشست	
واحد برگزار کننده نشست:	گروه پژوهشی مطالعات بنیادین قرآن
مسئول نشست:	آقای دکتر محمد شعبان‌پور (عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)
تاریخ برگزاری نشست:	۱۳۹۴/۳/۴
اعضای هیئت علمی:	آقایان دکتر محمدحسین خوانین‌زاده، دکتر حسام‌الدین خلعتبری، دکتر مجید حبیبیان (اعضای هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)
نمایندگان دستگاه‌های اجرایی مرتبط:	آقای دکتر عادل پیغامی (عضو هیئت دانشگاه امام صادق (ع) و رئیس مرکز تحقیقات میان‌رشته‌ای علوم انسانی و اسلامی)
مسأله محوری نشست:	مفهوم‌شناسی مفاسد اقتصادی، شناخت عوامل، زمینه‌ها و شیوه‌های مقابله با آن از دیدگاه قرآن و عترت
سازمان‌های هدف توصیه سیاستی:	قوه قضائیه، ستاد مبارزه با مفاسد اقتصادی، وزارت دادگستری، سازمان بازرسی کل کشور، معاونت اقتصادی و فناوری دبیرخانه شورای عالی امنیت ملی

چکیده مباحث طرح شده

۱. برقراری عدل و قسط درخشان‌ترین آرمان حیات اجتماعی انسان است؛ چنانکه قرآن کریم می‌فرماید: «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ» (الحديد، ۲۵) به راستی [ما] پیامبران خود را با دلایل آشکار روانه کردیم و با آن‌ها کتاب و ترازو را فرود آوردیم تا مردم به انصاف برخیزند. این مهم نیاز به اتخاذ رویکردهایی فردی و جمعی در جامعه اسلامی دارد و فعالیت نهادهای اجتماعی نیز براین اساس و با توجه به فرهنگ قرآنی باید صورت پذیرد. اگرچه ضرورت توجه و یادگیری از مکاتب اقتصادی رایج را نمی‌توان نادیده گرفت، اما سامان‌دهی عدالت

- اقتصادی، باید بر مبنای خصوصیات فرهنگ دینی و قرآنی انجام گیرد.
۲. رعایت عدالت در حوزه‌های اقتصادی (بررسی موردی سه حوزه: زکات و صدقات؛ قرض الحسنه؛ مضاربه و بیع).
۳. اگر هریک از نهادها و مراکز متکفل این حوزه‌ها، در جای مناسب خود (براساس وضع الشیء فی موضعه) قرار گیرند یا حق مناسب هر یک (براساس اعطاء کل ذی حق حقه) به آنان اعطا شود، در عوض برخورد انفعالی و درمانی، به طرف برخورد فعال و مواجهه با عوامل و ریشه‌های فساد اقتصادی حرکت خواهیم کرد.
۴. در بحث فساد اقتصادی، با چند مشکل اساسی روبه‌رو هستیم: نخست، تعارض منافی که هر یک از گروه‌های اجتماعی برای خود تعریف کرده‌اند؛ دوم، فشار گروهک‌های قدرت و ثروت به مردم و تعارض سطح معیشتی عموم افراد جامعه با سطح معیشتی تبلیغ شده از سوی این گروهک‌ها که سبب افزایش دنیاطلبی در بخش فراوانی از اقشار جامعه شده است که به نوبه خود، مشکل مبارزه با فساد را سخت‌تر و طاقت‌فرساتر کرده است. از این رو باید به توصیه‌های سیاستی قرآن کریم و سنت پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت آن بزرگوار توجه جدی شود. این توصیه‌ها به شرح زیر است:
- توصیه‌های سیاستی:**

۱. **ترویج فرهنگ قرآنی و رفتارسازی فردی و اجتماعی متناسب با معارف قرآن کریم:**
قرآن کریم به سان طنابی از آسمان برای رهایی انسان از چاه گمراهی آویخته شده است. چنگ زدن به این متن مقدس، به معنای استفاده از معارف آن است. بدون آگاهی از معارف قرآن کریم، نمی‌توان انتظار داشت که جامعه، به سعادت نهایی خود دست یابد. این مهم تنها به برگزاری مسابقات قرائت، حفظ و ... خلاصه نمی‌شود. بلکه فرمان‌های این کتاب باید در جامعه نشر یابد. نشر این معارف علاوه بر تبلیغ از سوی رسانه‌ها، از جمله رادیو و تلویزیون و فیلم‌نامه‌ها و زنجیره‌ها باید در زندگی مسئولان جلوه گر شود.
۲. **تجدیدنظر در راهبردها و سیاست‌های پژوهشی قرآنی در مراکز تحقیقاتی علوم انسانی:**

مراکز پژوهشی، در حوزه علوم انسانی، گاه با صرف هزینه‌های فراوان، عناوینی را برای تحقیق به پژوهشگران معرفی می‌کنند. باید پیش از تعریف این عناوین، به مسائل جامعه توجه شود و با توجه به اهمیت فساد اقتصادی، توجه به موضوعات مرتبط با آن، برای تعیین موضوع تحقیق ضروری است. این موضوعات باید از سوی افراد متخصص، تعیین شود تا سرانجام راه‌حل مناسب برای جلوگیری فساد اقتصادی معرفی شود.

۳. **تربیت و ارتقاء سرمایه‌های انسانی قرآن‌محور:** جهت‌دهی به نیروی انسانی بر محور قرآن کریم و پرورش آن به مثابه سرمایه‌ای دیر اما پربازده، آن‌هم از دوران کودکی، سبب پیشگیری مفسده اقتصادی به جای درمان که بسیار هزینه‌بردارتر است، می‌شود و در ضمن افراد پرورش‌یافته بر این پایه و مؤدب به ادب قرآن کریم، خود در آینده‌ای نزدیک، سدی مستحکم در برابر مفساد اقتصادی خواهند بود و این مبارزه را راهبری خواهند کرد. برای تربیت افراد، باید نخست معارف قرآن کریم برای مبارزه با مفساد اقتصادی، طی تحقیقاتی که مراکز پژوهشی، در حوزه علوم انسانی انجام می‌دهند و در سیاست دوم به آن اشاره رفت، معرفی شود و در برنامه مدارس و رسانه‌ها برای انتقال به مخاطبان قرار گیرد. تعیین معلمان مناسب نیز پایه دیگر این حرکت است. آموزگار، مخاطب و مطالب متعالی، سه ضلع آموزش مناسب است. بدون استفاده از آموزگار مناسب و به صرف وجود مطالب پسندیده و مخاطب مناسب، حرکت به کندی صورت می‌گیرد و چه بسا به بیراهه کشیده می‌شود.

۴. **انتصاب کارگزاران صالح، شایسته‌سالاری و نظارت بر عملکرد مسئولان:** گزینش مدیران و مسئولان صالح و در نهایت شایسته‌سالاری، سبب ریشه کن شدن فساد اقتصادی می‌شود. اما تربیت این مسئولان، خود وابسته به سیاست‌های دوم و سوم است؛ به عبارت دیگر نخست باید خوراک آموزشی مناسب از قرآن کریم استخراج و سپس طی برنامه‌های نظام‌مند تبلیغ و آموزش داده شود تا نیروی انسانی کارآمد پدید آید و سرانجام با به کارگیری این نیروها فساد اقتصادی ریشه کن شود.

۵. **شفافیت‌گرایی، عدالت در توزیع منابع و اطلاعات و فرصت‌های اقتصادی:** شفافیت در جریان اختصاص یافتن منابع مالی از طریق ایجاد پل‌های ارتباطی و همگانی و

اطلاع‌رسانی از سوی مسئولان به صورت واضح و بدون هیچ پنهان‌کاری سبب می‌شود تا اعتماد مردم به مسئولان جلب شود و همکاری آنان را در پی دارد. این مهم از طریق ساخت سراج‌های مجازی و به‌روز رسانی مداوم آن دست‌یافتنی است.

۶. **اجتناب از راهکارهای شوک‌درمانی در مقابله با مفاسد اقتصادی:** همان‌طور که گذشت، درمان از ریشه و آن‌هم از طریق مبارزه مستمر با فساد اقتصادی، یعنی پرورش نیروی انسانی کارآمد، سبب پیشگیری به‌جای درمان آن است. راهکارهای شوک‌گونه، تنها به صورت مقطعی، از فساد اقتصادی جلوگیری می‌کند و مجرمان حوزه اقتصاد را به یافتن راه‌های پیچیده‌تر در جهت فسادافکنی در اقتصاد می‌کشاند. قرآن کریم در مبارزه با فساد اقتصادی، مانند مبارزه با ربا و خمر از شیوه تدریج استفاده کرده است نه شوک‌درمانی. اگرچه در مبارزه با فساد عقیدتی از این روش بهره گرفته است.

۷. **تلاش برای قرار دادن هر نهاد در جای خود و جلوگیری از تجاوز به حریم یکدیگر:** تخصیصی کردن مبارزه از طریق قرار دادن هر نهاد، در جای خود و جلوگیری از تجاوز به حریم دیگر نهادها، علاوه بر جلوگیری از موازی‌کاری، سبب از بین رفتن مقاومت در میان مفسدان اقتصادی می‌شود.

۸. **تقدم پیشگیری بر درمان:** در حوزه مبارزه با فساد اقتصادی، همچون هر حوزه دیگری، درمان کردن مسائل هزینه‌برتر از پیشگیری است. این هزینه علاوه بر جهت مالی آن، از جهت وقت نیز هزینه‌هایی را در بر دارد. از سوی دیگر درمان فساد فرایندی فرسایشی است و مجریان را خسته و ناتوان می‌کند؛ درحالی که پیشگیری فرایندی امیدبخش است.

۹. **ایجاد فرهنگ نظارت مردم بر مردم، مردم بر مسئولان و برعکس:** نظارت یکی از ارکان مبارزه است. درک میزان پیشرفت و شناخت حوزه‌های خطر، تنها از طریق نظارت فعال دست‌یافتنی است. البته باید از طریق حمایت ناظران و جلوگیری از آسیب رسیدن به آنان، این رکن را تقویت کرد.

۱۰. **عدم برخورد تبعیض آمیز با مفسدان اقتصادی:** عدالت در برخورد همچون عدالت در تخصیص منابع از ضرورت‌های مبارزه با مفساد اقتصادی است؛ زیرا تبعیض علاوه بر اینکه موجب تجری فاسد بر فساد می‌شود، موجب ایجاد بی‌اعتمادی در اقشار جامعه، نسبت به دستگاه‌های نظارتی نیز می‌شود.

۱۱. **تسریع در امر مجازات مفساد اقتصادی:** جلب اعتماد میان اقشار جامعه و دستگاه‌های مبارزه با فساد اقتصادی، از طریق تسریع در اعمال مجازات ضروری است؛ زیرا تأخیر در امر مجازات آن را غیر بازدارنده می‌کند.

۱۲. **اجرای قوانین مربوط به دارایی مسئولان (از کجا آورده‌ای؟) و تعمیم آن به مدیران ارشد و غیر آنان در دستگاه‌ها:** روشن شدن منبع درآمدی مسئولان جامعه، علاوه بر ممانعت از بروز فساد اقتصادی میان آنان، از تمایل دیگر اقشار جامعه، نسبت به کسب نامشروع اموال می‌کاهد. علاوه بر این، اعتماد مردم نسبت به مسئولان و مدیران را افزایش می‌دهد.

۱۳. **ایجاد سیستم ره‌گیری در نظام بانکی:** برای جلوگیری از پول‌شویی باید سامانه‌ای طراحی شود تا پول‌های موجود در حساب‌های بانکی گوناگون ضبط و جابه‌جایی آن‌ها مورد رصد قرار گیرد. هرچه نظارت دقیق‌تر صورت پذیرد، راه‌های مجرمان برای ایجاد فساد در شبکه بانکی تنگ‌تر خواهد شد.

۱۴. **توجه به گفتمان «فک رقبه» در مبارزه با فساد اقتصادی:** در گفتمان قرآنی یکی از شرایط اولیه گذر از گردنه و رسیدن به سعادت، آزادسازی انسان‌های دربند است. هرگاه رقبه انسانی در گرو قرار گیرد، بر دیگران که طالب سعادت‌اند واجب است که با آن مبارزه کنند. فساد اقتصادی یکی از عوامل در گرو نگاه داشتن رقبه انسان‌ها است. گو اینکه هرچه در یک جامعه، انسان‌های کمتری دربند دیگران باشند و به آزادی آنان احترام گذاشته شود، آن جامعه به آرمان‌شهر قرآنی نزدیک‌تر خواهد بود؛ بنابراین معیار اساسی مبارزه با فساد اقتصادی از منظر قرآن کریم، رها بودن انسان در حرکت به سوی سعادت نهایی است.